

A. KURENIIT

Isiksuse arengutegurite andragoogilisi lähtekohti

KASVATADA TÄISKASVANUT ON AKTUAALNE, ENT KEERUKAS PROBLEEM

Sotsialistliku ühiskonnakorra jõud tuleneb rahvahulkade teadlikkusest. Nõukogude riigis on ideelise kasvatamise küsimused, suutliku kommunismiehitaja, uue inimese kujundamise probleemid alati olnud parteilise juhtimise tähelepanu keskmes.

Kommunismi ehitavas ühiskonnas on inimese arendamine üldrahvalikult tunnetatud vajadus, sest uue ühiskonna eesmärkidega sobib kokku ainult igakülgsest arenenud isiksus. Väga selgesti peegeldub see NSV Liidu uues konstitutsioonis, kus isiksuse arengu ja ühiskonna sotsiaalse ühtluse tagamisele on pühendatud terve 3. peatükk «Sotsiaalne areng ja kultuur». Selle paragrahv 20 ütleb sõnaselgelt: «Vastavalt kommunistlikule ideaalile «igauhe vaba arenemine on kõigi vaba arenemise tingimus» seab riik oma eesmärgiks laiendada reaalseid võimalusi kodanike loova jõu, võimete ja annete rakendamiseks ning isiksuse igakülgseks arenguks.»

Teadus- ja tehnikarevolutsiooni tagajärjel tekkis kogu maailmas terav vajadus asuda noorsoo õpetamise ning kasvatamise kõrval järjepidevalt täiendama juba töötavate, täiskasvanud põlvkondade teadmisi ja arendama nende võimeid. Selguse mõttes märkigem siinkohal, et täiskasvanuks loeme inimest siis, kui ta on saavutanud füüsilise küpsuse ning koos sellega eeldatavasti ka vajaliku psüühilise arengutaseme teatud sotsiaalseks tegevuseks (töö, perekonna loomine). Täiskasvanuks saamine on isiksuse kujunemise üks etapp sotsialiseerumisprotsessis. Täiskasvanu on 18—20-aastane, aga ka 30-, 40-, 50-, 80- jne. aastane inimene, sõltumata sellest, kas ta on noor, keskealine, vana või rauk. Vaatamata sellele, et täiskasvanuiga on pikk ning selle jooksul inimeses endas ja tema tegutsemiskeskkonnas toimuvad protsessid paljutahulised, on siingi võimalik teha üldistusi, uurida inimese arengupotentsiaale, püstitada viimaste avardamise eesmärgid ning leida võimalused nende saavutamiseks. Sellega seoses seisabki teaduse ja ühiskondliku praktika ees aktuaalsena keerukas probleem: kuidas täiskasvanut efektiivselt õpetada, tema käitumist ja arengut tulemusrikkalt mõjutada? Nendele probleemidele lahenduse otsimise käigus on pedagoogika rüpest kasvatusteaduse eri haruks

iseseisvunud andragoogika.¹ Selle distsipliini ülesanne on täisikka jõudnute õpetamise ja kasvatamise protsessi teaduslik tundmaõppimine, vastava praktilise töö kogemuste üldistamine, samuti inimese käitumist uurivate muude teaduste, nagu mitmed psühholoogiaharud, sotsioloogia, filosoofia, eetika, kriminoloogia, füsioloogia jt. töötulemuste sünteesimine eesmärgiga välja töötada täiskasvanu iseärasusi arvestav õpetamise ja kasvatamise ehk arengu juhtimise teooria ning metoodika.

Ilmselt ei ole siinkohal vaja pikemalt põhjendada, kui tarvilik on, et meie partei-, ametiühingu- ja komsomolitöötajad, propagandistid, agitatorid, lektorid ja majandusjuhid, ent samuti näiteks ajakirjanikud, ohvitserid, treenerid jt. tunneksid teaduse seisukohti ja arvestaksid neid töös inimestega.

Sisuliselt on andragoogilise tegevuse ülesanded ning eesmärgid meie maal üksikasjalikult ja konkreetselt kätketud kõigisse kommunismi ehitamise ja kommunistliku kasvatuse programmdokumentidesse, NLKP kongresside suunistesse ning neid konkretiseerivatesse NLKP Keskkomitee otsustesse, samuti seltsimees L. I. Brežnevi esinemistesse ja artiklitesse. «Me taotleme, et järjest rohkem avaneks meie rahva poliitiline ja vaimne potentsiaal ning kasvaksid tema aktiivsus ja initsiatiiv, tema teadlik ja vastutustundeline suhtumine töösse ning kogu meie maa olukorrasse,» kirjutab seltsimees L. I. Brežnev tema kõnede ja sõnavõttude Prantsusmaal väljaantud kogumiku eessõnas ja jätkab: «Õigupoolest on jutt iga inimese huvid ja õiguste harmoonilisest ühendamisest kollektiivi, ühiskonna ja riigi huvid ning õigustega. See on vististi kõige keerulisemaid ülesandeid. Me tahame selle lahendada kommunistlikku ühiskonda ehitades.»

Kümnendal viisaastakul meie riigi ees seisvate majanduslike ja sotsiaalsete ülesannete täitmiseks on esmajoones teatavasti vaja saavutada tööviljakuse kiire tõus ning tootmise efektiivsuse tunduv suurenemine. Need ülesanded on otseselt seotud nõukogude rahva kommunistliku ideelisuse süvendamisega, töötajates marksistlik-leninliku maailmavaate ning kõrgete kõlbeliste ja poliitiliste omaduste jätkuva kujundamisega. NLKP XXV kongressi juhtnööride kohaselt tuleb ideoloogiatöös praegu pearõhk asetada kasvatustöö kompleksusele. Praktiliselt tähendab see nõuet suunata asjatundlikult erinevas vanuses ja erineva sotsiaalse rakendusega, aga ka erineva arengutaseme ning erinevate kesksete eluprobleemidega inimeste arengut, teha seda kõikehõlmavalt ning ühtaegu diferentseeritult. Nimetatud nõude järgimine eeldab täisealiste psühholoogia eri tahkude tundmist ning oskust hinnata mitmesuguste sotsiaalsete tegurite mõju erinevate inimeste psüühikale, sest

INIMESE ANDRAGOOGILINE MÕJUTAMINE

tähendab tema käitumises püsivate muutuste esilekutsumist. Selleks on tarvis teada mõjutatava suhtumist elunähtustesse, kaaslastesse, töösse,

¹ Termin *andragoogika* on *täiskasvanute pedagoogika* mõiste vaste. Ta on tuletatud kreeka keelsetest tüvedest analoogiliselt pedagoogikaga, tähendades lapse juhtimise asemel inimese juhtimist. Nõnda viitab ta otseselt täiskasvanu isepärale, on lühike, seni sisuliselt koormamata ning võimaldab otstarbekaid tuletusi (*andragoog*, *andragoogiline*). Järjekindlalt on see mõiste kasutusel mitmes sotsialismimaades, paralleelvormina ka vene keeles *педагогика взрослых* kõrval ja ilmutab tendentsi tungida oskussõnavarra inglise, prantsuse, saksa, hollandi jt. keeltes.

Andragoogika arengukäigust ja -tendentsidest ning probleemidest võib asjahuviline leida eestikeelse lühitulevaate ajakirjast «Nõukogude Kool», 1976, nr. 8 ja 9.

iseendasse, seda, mida ja keda ta hindab, miks ta seda teeb, mis teda huvitab, millega ta tegeleb vabal ajal jne. Niisugust laadi teadmised teisest inimesest soodustavad kontakti tekkimist, milleta pole võimalik muuta või mõjutada teise käitumist.

Mõjutusvõtete valik tulebki rajada teise inimese tundmisele, leida mõjutatava aktiveerimiseks rakenduspunktid, äratada temas tahet ja huvi soovitatavalt käituda. Kui mõjutatav jääb ükskõikseks, jäävad ka teoreetiliselt laitmatud mõjutusvõtted praktiliselt viljatuks.

Mõjutamine toimub suhtlemises, järelikult kahjustavad seda suhtlemisvead. Teise inimese eneseväärikuse alandamine, tema isiksuse mittearvestamine, taktitus, hoolimatus, moraliseeriv kritiseerimine jms. käitumine tekitab partneris negatiivseid emotsioone ning andragoogilised tulemused kujunevad nuripidiseks. Mõjutajal on hädatarvilik oma käitumist kogu aeg kriitiliselt analüüsida ja õppida inimesi õigesti kohtlema.

Täiskasvanud inimesed alluvad harva jämedale, pealetükkivalt ilmsele didaktikale, n.-ö. otsekasvatusele. See on tüütu lapselegi. Enesest lugupeidav täiskasvanu peab ennast õigusega väljakujunenud ja positiivseks isiksuseks, korralikuks kodanikuks, vastutusvõimeliseks ning iseseisvaks inimeseks. Ta käitub nii, nagu ta peab õigeks või on harjunud, talitab oma isiksuse sisemise loogika kohaselt. Kui inimene ei ole sooritanud midagi otseselt keskkonnas kehtivate normide vastast, ei mõista ta enamasti, miks teda, «vana inimest», tahetakse kasvatada, muuta, teisiti käituma panna, seda enam, et sageli seondub kõik kasvatuslega kaasnev täiskasvanu teadvuses ikka veel üksnes lapse- või noorukieaga või siis ühiskonnaga pahuksisse sattunud, asotsiaalselt, vääritult käitunud inimeste ümberkasvatamisega. Nende hulka ta aga ju ei kuulu ei enda arvates ega ka objektiivselt.

Seetõttu on nii noore kui eaka täiskasvanu esimene spontaanne reaktsioon mõttele olla kasvatatav sagedasti tõrjuv, paremal juhul ebalev, küllaltki sageli koguni järsult eitav: inimene kaldub võtma kasvatuslikku aktsiooni rünnakuna oma isiksuseväärikusele. Kohmakas või hoolimatu mõjutusetaotlus seda psühholoogiliselt tõepoolest ju ongi.

Andragoogikas tuleb alati arvestada, et täiskasvanud inimese arendamine (õpetamine ja kasvatamine) erineb oma eelduste, eesmärkide ning tingimuste poolest oluliselt lapse inimeseks kujundamise protsessist. Lastele sobivate mõjutusmeetodite ja tööprintsipide rakendamine täiskasvanute kohtlemisel ei ole efektiivne ka mitte väikese haridusega või madala arengutasemega isikute puhul. Üldkehtivad pedagoogikanõuded, nagu didaktika põhiprintsiibid, vajavad töös täiskasvanutega viimaste arenguspetsiifikat arvestavat kohaldamist ja lahtimõtestamist.

ANDRAGOOGILINE ÜLESANNE

ja mõjutuse eesmärk peavad ideoloogiatöötajal, juhil, instruktoril jt. alati igal üksikjuhtumil olema konkreetsed ja selged: kellele mida õpetada, keda mis suunas mõjutada, milliselt tasandilt lähtuda, milliseid tingimusi arvestada.

Kasvatusülesanne võib põhimõtteliselt olla:

— isiksuse positiivsete algmete või taseme edasiarendamine ja süvendamine;

— vajadus tuua inimese psüühikasse s o o t u k s u u s i elemente;
— inimese seniste käitumisjoonte või arusaamade korrigeerimine ning muutmise;

— millegi täielik välja juurimine tema psüühikast.

Kõigi nende ülesannete puhul võib andragoogiline tegevus seisneda:

- inimesele uute teadmiste, oskuste ja vilumuste andmises,
- tema maailmavaate ja ellusuhtumise kujundamises,
- tema võimete ja huvide arendamises,
- teda iseseisvalt vaimselt töötama õpetamises,
- tema vajaduste, motiivide ja väärtushinnangute formeerimises,
- tema karakteriomaduste ja harjumuste kujundamises,
- tema tunnetusliku ja sotsiaalse aktiivsuse äratamises.

Millise andragoogilise tegevuse liigi või vormiga ka tegemist poleks, tuleb selle õnnestumiseks mõjutatavas alati luua **enesekasvatuslik moment**, s. o. äratada tahe õppida, soov areneda või muutuda, valmisolek uut omaks võtta või endisest loobuda. See on vältimatu tingimus, muidu jooksevad mõjutaja pingutused tühja ja objektiivselt vajalike ning hästi korraldatud õppuste või kasvatusürituste kasutegur jääb madalaks.

Tahe, soov, valmisolek on isiksuse sisemise aktiivsuse näitajad. Sisemine aktiivsus on igas eas tervel inimesel äratatav, kuid selle allikad on väga individuaalsed ning tihti peidetud ja raskesti tabatavad. Nende avastamisest ja elustamisest tulebki paljudel juhtudel alustada.

ANDRAGOOGILISE MÕJUTUSE ISEPÄRA

ja keerukus tulenevad sellest, et tema objekt — täiskasvanud inimene — on **alati ühiskonnas tegutsev subjekt**, kohustuste, vastutuse ja õiguste kandja, mitmesuguste rollide täitja. Ta on rohkem või vähem väljaarenevad individuaalsusega, aga igal juhul **tervikliku isiksusesüsteemiga indiviid**, kes võtab välismõjutusi vastu ainult oma sisemiste eelduste (dispositsiooni) kohaselt, oma psüühofüsioloogiliste võimaluste, suhtumiste ning väärtushinnangute piires, vastavalt oma isiksusejoontele, asendile sotsiaalses keskkonnas ning selle keskkonna omadustele. Samal ajal on inimene suuteline sotsiaalset keskkonda vähemalt mingil määral muutma või valima, aga ka sellega vastuollu sattuma.

Täiskasvanud inimene võib olla kõige mitmesugusemate tunnuste kandja: naine või mees, noor, keskealine või vana, lapsevanem või üksik inimene, alg-, kesk- või kõrgharidusega, tööline, põllumees, ametnik, direktor või teadlane, spetsialist või lihttööline, pärit maalt või linnast, melanhoolik või koleerik, auahne või tagasihoidlik, oma elujärga rahul või kibestunud, lugupeetud või tõrjutud, kõrgete või madalate püüdlustega, kitsaste või avarate huvidega jne. jne. Seda loendit võib lõpmatukseni pikendada ja erinevaid tunnuseid kõige erinevaval viisil omavahel kombineerida.

Milline neist karakteristikuist on kasvatussituatsioonis tähtis? Millal? Millisele tegurile on võimalik ja tuleb andragoogil toetuda? Missugusel määral? Kuidas? Millise nurga alt?

Ka nende küsimuste järele võib kirjutada jne. jne. Ühesugust vastust

pole küll ühelegi neist, kuid üldistusi lubavad seaduspärasused on siiski olemas.

Probleemide lahendamisel tuleb abi otsida füsioloogiast, psühholoogiast, sotsioloogiast, pedagoogikast, inimeste tundmise praktikast ning elulistest tähelepanekutest. On juhtumeid, et isiksuse mõjutamiseks on vaja põhjalikult tunda tema arengulugu ja omadusi, teinekord aga piisab üsnagi nappidest andmetest, näiteks haridustaseme või tegevus- ja huvi-ala teadmisest.

Alati on aga tähtis võimalikult objektiivselt selgitada, mis pidurdab või takistab ning mis soodustab või võimaldab antud isiksuse või inimeste grupi arengut, mis määrab ja millisest aspektist tema (nende) olemasoleva taseme ning taotlused kas üldse või mingil ajaetapil ning miks see nii on.

Täiskasvanute arengutegurite uurimine ja nende vaheliste seoste analüüs võimaldab inimeste eri gruppide iseärasusi komplekselt arvestada ning neile samal ajal diferentseeritult ja individuaalselt läheneda.

Sagedane **viga on ühe või teise tunnuse ainumääravaks pidamine**, mis viib inimese isiksuse ühekülgsele hindamisele. Tegelikult on täiskasvanud inimese käitumise mõjurid äärmiselt mitmekesised ja paljutasemelised, osalt stabiilsed, osalt dünaamilised ning osalt situatiivsed ja juhuslikud. Ka viimasel juhtumil on nad isiksusele iseloomulikud: kes kuidas toimib. Iga üksik tegur kujundab isiksust oma seaduspärasusi mööda, jäädes samal ajal teistest teguritest niisama seaduspäraselt mõjutatavaks või sõltuvaks. Erinevail eluperioodidel ning erinevais sotsiaalseis tingimuses on ühe ja sama teguri või nende grupi osatähtsus samale isiksusele erinev: sama inimene erinevates rollides reageerib uutele kohustustele erinevalt, naised on üldiselt vastuvõtlikumad emotsionaalseile tegureile, noored eakaaslaste hinnanguile jne.

TÄHTSAMATE MÕJURIRÜHMADE BAASI

täiskasvanu isiksuse kujunemisel ja kujundamisel moodustavad **bioloogilised, psühhofüsioloogilised, individuaalpsühholoogilised, sotsioloogilised ja sotsiaalsed tegurid**.

Inimese arengutegurite dünaamika õigeks hindamiseks on tarvis eristada **eamuutusi**, s. o. inimese käitumise muutumist seoses tema vananemisega, ja **eaerisusi** ehk eri vanusegruppide spetsiifikat.

Veel on oluline arvesse võtta **ajastu sündmusi**, nagu mitmesugused poliitilised muutused, tehnilised avastused, teaduse saavutused, samuti kohaliku tähtsusega ühiskondlikud sündmused, mis murranguliselt või siis pikemat aega mõjutavad sotsiaalse keskkonna tingimusi ja sealtkaudu inimeste isiklikku elu ja isiksuse kujunemist.

Eri mõjurigruppe korruga vaateväljas hoida hõlbustab järgnev tabelikujuline **skeem**, mille keskseks teljeks on inimese vanus koos sünniaastatega; paralleelsed teljed on mõjurirühmade ja ajastu sündmuste jaoks. Skeemile on kantud vaid mõningad illustreerivad karakteristikud, et selgitada graafiku mõtet ja inspireerida lugejat seda ise konkreetsete näitajatega täitma ning mõtestama. Niisuguses töös ilmneb varsti, et enamasti ei ole täiseas inimese puhul võimalik isiksuse arengutegureid tema vanusest (samuti mis tahes muust üksiktegurist) otsesõltuvusse viia. Sõltuvusi välja selgitada saab üksnes paljusid tegureid omavahel suhetades ning isiksuse individuaalsust arvestades.

Ajastu sündmused	Vanus sünni- aasta	Isiksuse arengutegurid		
		bioloogilised, psühhofüsioloogilised	sotsiaalsed, sotsioloogilised	individuaal- psühholoogilised
Teadus- ja tehnikarevolutsioon, esimene sputnik, transistoride levik	20 1957	Täisea algus	Kooli lõpetamine, tööleminek, kõrgkool, perekonna loomine	Isiksuse põhijoonte väljakujunemine, nende jätkuv areng, mille komponendid ei sõltu otseselt eest: võimete, oskuste, huvide, püüdluste, hoia-kute, intellekti jne. areng
	30 1947		Karjääri jätkumine, laste kasvatamine, harrastuste väljakujunemine	
Aatomipomm Suur Isamaasõda Sotsialistlik revolutsioon Eestis	40 1937	Involutsiooniliste nähtuste märgatavaks muutumine	Uued rollid ja ülesanded Suhtlemisoskuse väljakujunemine	Lapselapsed Tegevuse jätkumine, uuenemine
	50 1927		Haiguste sagenemine, kliimaks	
Ülemaailmne kodanlik majanduskriis Televisiooni arengu algus	60 1917	Involutsiooniliste nähtuste intensiivistumine	Rollide püsimine, uuenemine Pensioniiikka jõudmine	
	70 1907		Raukusnähtused	

Bioloogilised tegurid (organismi väljaarenemine ja energeetiline potentsiaal, sooline kuuluvus, seksuaalelu mõjutavad faktorid jne.) on määravad lapse ja nooruki arenemisel täiskasvanuks. Nad annavad ühtlasi aluse ning suuna inimese järgneviks täiskasvanutegevuseks, jäävad aga siis arengu seisukohast valdavalt taustaliseks kuni märgatavate involutsiooninähtuste ilmuniseni organismis. Olulist bioloogilise kvaliteedi muutust märgib järglaste soetamise võime lõppemine inimese vananemisel, mis aga otseselt ei mõjuta töist ja ühiskondlikku tegevust ega kahjusta intellektuaalset arengut.

Pensioniea saabumine märgib eeskätt inimese sotsiaalsete funktsioonide muutumist (või vähemalt võimalust neid muuta) seoses tema psüühilise ja füüsilise jõu vähenemisega bioloogilise seaduspärasuse toimet.

Psühhofüsioloogilised tegurid on aluseks inimese tunnetusprotsesside arengule. Nende baasil kujunevad täisea hakuks välja isiksuse võimete ning intellektuaalsete omaduste ja oskuste jätkuvat arengut võimaldav lähtetase, samuti harrastuste ja kalduvuste individuaalne laad.

Täisea esimeste aastakümnete jooksul jätkub inimese füüsiliste ning vaimsete võimete intensiivne ja mitmekülgne areng, viljakas töö, loomine, eneseteostus. Inimorganismi ning inimese psüühika eeldused (psühhofüsioloogilised tegurid) võimaldavad inimese võimete arendamist, kuid ei toimi loodusseadusena, nagu bioloogilise arengu puhul.

Inimese meeleorganites hakkavad küll juba varsti pärast organismi küpsuse saavutamist toimuma involutsiooniprotsessid, samuti hakkab aeglustuma närvisüsteemi töötempo ning sellest tulenev reaktsioonide, liigutuste ja ajutiste seoste loomise kiirus, kuid need nähtused kulgevad üldiselt kuni 40—50-nda eluaastani vaevu märgatavalt ega takista inimese võimete arengut. Praktiliselt sõltub isiksuse arenguvõimaluste realiseerimine suurel määral sotsiaalseist, sotsioloogilistest ning individuaalpsühholoogilistest teguritest.

Noor täiskasvanu astub paratamatult uutesse ühiskondlikesse rollidesse ja suhetesse. Nende keskpunktis on äsja täisealiseks saanud õpingute jätkamine, tööleminek ja perekonna loomine. Kõik need valikud on sotsiaalselt ootuspärased ja ühiskonnale vastuvõetavad. Need on ka bioloogiliselt ning individuaalpsühholoogiliselt võimalikud, sest isiksuse maailmavaade, suhtumine elunähtustesse, iseloomujooned, püüdlused ja elueesmärgid on üldjuhul noorukiea lõpuks küllaldaselt määralt välja kujunenud.

Järelikult võib noor isiksus alustada tegevust kõigis nimetatud rollides kas kohe täisea hakul või hiljem, kas korraga või ükshaaval, kuid ta võib ka mõne neist hoopiski kõrvale jätta.

Milline valik tehakse, milline tegevussuund saab peamiseks ja missugune roll põhiliseks, sõltub inimesest endast, tema iseseisvusest ja aktiivsusest, kasvatusel ja ettevalmistusest, tema eluplaanidest, aga ka perekonna survest (sotsiaalne suunitus, mõjukate isikute ootused, materiaalsed tingimused, reaalsed võimalused) ja samuti juhuslikumat laadi asjaoludest (armumine, kõrgkooli mittepääsemine, sobiva või meeldiva töökoha leidmine või mitteleidmine jne.).

Kui valik on tehtud ja sellega kaasnev sündmus (tööleminek, üliõpilaseks saamine, abiellumine) teoks saab, toob see kaasa tähtsaid muutusi isiksuse struktuuris, tema psüühikas, rollides ja tegevusmotiivides ning kogu käitumises ja ellusuhtumises. Noore täiskasvanu arengutee on sotsialistlikus ühiskonnas üldise tähelepanu ja hoolitsuse keskpunktis. Ent suunaval sekkumisel tema tegevuse korrigeerimiseks peab arvestama noore elulisi huve ja isiksust, muidu pole see küllalt efektiivne. Surveavaldused tekitavad isiksuses harilikult tõrkeid ja tulutuid konflikte ning võivad põhjustada arengumoondumisi vastupidi soovitule.

Sotsiaalse elu stardiajale järgneb seaduspäraselt inimese aastakümnetepikkune intensiivne töö, ühiskondlik tegevus ja perekonnaelu. Selle vältel areneb isiksus oma loovate võimete, sotsiaalse aktiivsuse ja viljakuse tipptasemele. Elukäigu vältel kujunevad arengutegurite põiminguks välja mitmeastmeline vajaduste süsteem ja tegevusmotiivide keerukas hierarhia, kus iga üli — alates kaugematest eesmärkidest ning lõpetades konkreetsete ettevõtmiste ja pisitoimingutega — leiab isiksuse väärtushinnangute põhjal oma koha. Isiksuse väljakujunenud

MOTIVATSIOONISÜSTEEM JA VÄÄRTUSORIENTATSIOON

reguleerivad tema käitumist terviklikult. Järelikult tuleb nende elementide või lähtealuste muutmisele ja arendamisele üles ehitada ka isiksuse arengu välise mõjutamise programm.

Normaalne, s. o. füüsiliselt, vaimselt ja sotsiaalselt terve inimene tahab elada sisukat elu, töötada, luua väärtusi. Ta taotleb ühiskondlikku tunnustust ja edu, pürib materiaalsele heaolule ja oma vaimsete (ning muudugi ka bioloogiliste) vajaduste rahuldamisele. Selle saavutab inimene nõukogude ühiskonnas oma tegevuse, oma sotsiaalsete rollide ja positsioonide ning oma isikliku elu korraldamise kaudu, järgides keskkonnas kehtivaid norme ning suheldes teiste inimestega.

Inimene õpib keskkonnas kohanema, valib või muudab talle vajalikke ning sobivaid situatsioone, tööd ja tegevust, suhteid, kontakte, sõpru, seab eesmärgi. Sealjuures läbib ta sisemine areng mitmeid etappe, mille hulgas võib olla ka paigalseisu ning tagasilangust, tuleb ette sotsiaalselt ebasoovitavaid tendentse, maailmavaatelist ebakindlust, egoismiilminguid, ühiskonna arengust mahajäämist jne. Vastavalt neile protsessidele muutuvad inimese suhtumised ja väärtushinnangud, tema vajadused ning tegevusajendid.

Arenenud isiksusele on iseloomulik püüelda pingutust, enesetäiustust ja eneseteostust võimaldavate ning raskuste võitmist nõudvate eesmärkide poole. Talle on omane soov isiklike huvide kõrval lahendada sotsiaalseid probleeme, tal on teaduslikul maailmavaatel rajanev **aktiivne eluhoiak**.

Esineb aga ka vastupidist. Mitte alati ei pööra täiskasvanu küllalt tähelepanu oma isiksuse teadlikule arendamisele, jättes selle lihtsalt elukäigu juhuslikuks kõrvalproduktiks. Kindlustanud endale tasuva töökoha ja küllaldase materiaalse heaolu ning jõudeaja meelelahutused, ei seata endale enam kõrgemaid eesmärgi. Korraliku kodaniku ning distsiplineeritud töötaja huvid muutuvad sellisel puhul olmeliselt piiratuks, ta intellektuaalne tegevus loidub ja sotsiaalne aktiivsus raugub, avaneb vastuvõtlikkus väikekodanlikele tendentsidele ja tarbijalikule mentaliteedile.

Passiivne suhtumine enesearendamisse, oma teadmiste täiendamisse ja sotsiaalse aktiivsuse säilitamisse saab tihti alguse organismis toimuvate involutsiooninähtuste täheldamisest: mälu pole enam endine, välimus muutub, reaktsioonid aeglustuvad jne. Neile nähtustele omistatakse aga nii mõnigi kord liigset tähtsust ja lüüakse vahel juba üsna varakult käega arengupüüdlustele ning vaimsele pingutusele, väites, et «vana pea ei võta enam» või «mis see enda vaevamine ikka annab».

Niisugune suhtumine enesearendusse on objektiivselt põhjendamatu ja inimese arengupotentsiaalide suhtes ülekohtune, sest **aju võimaluste poolest saab intellekti arendada piiramatult**. Ka vananemine ei too, vähemalt kuni rauhustnähtuste ilmnemiseni, paratamatult kaasa vaimse tegevuse kvaliteedi langust. Inimene on suuteline õppima ja uut omandama, **ennast arendama kõrge eani, isegi pärast pikemaid vaheaegu**, kui ta seda tahab, vaimset pingutust ei pelga ning teadlikult rakendab eale sobivaid töövõtteid.

Andragoogi ülesanne on inimest julgustada ja ergutada eneseharimisele. Sageli on vaja tugevdada ta usku enda võimalustesse, äratada enesearenduseks aktiivseid motiive, huvi, vajadust oma silmaringi laien-

dada, soovi nõukogude ühiskonna arengust mitte maha jääda, vaid selles osaleda loojana, ehitajana ja loodud väärtustest rikkamalt osasaajana.

Isiksuse vaimse arengu perspektiiv on seda avaram, mida varem enesetäiendamist alustatakse ning mida järjepidevamalt seda tehakse. Sest kuigi inimese intellektuaalseid võimeid saab edasi arendada igas eas, igalt tasemelt ja igasuguse eelhariduse puhul, sõltuvad arengu ulatus, sügavus ja tempo oluliselt lähtetasandist, sellest, kust edasi minnakse. Seepärast etendavad täisealise inimese arengupotentsiaalide realiseerimisel kui mitte määravat, siis ometi väga tähtsat osa tema noorukiea lõpuks, s. o. täisea alguseks väljakujunenud intellektuaalse arengu tase, suhtumissüsteem ning väärtushinnangud keskmise eluprobleemide ja situatsioonide suhtes. Ent loomulikult pole see tase lõplik. Inimesel on tarvis jätkata enesearendamist kogu tema järgneva kutsealase ja ühiskondliku tegevuse ning perekonnaelu jooksul. Kui aga näiteks igapäevane töö nõuab vähest intellektuaalset pinget, siis on vaimse erksuse säilitamiseks otse hädatarvilik seda puudust korvata ajutööd nõudvate harrastuste ja süstemaatilise enesetäiendamisega.

TÄISKASVANUD INIMESE ÕPPIMISE EDUKUS

on otseselt seotud ta mõtlemisvõime ja -oskuse arenguga ning teadmiste pagasiga, s. o. haridusega.

Inimene õpib mõtlema ühiskonnas elades, kuid ta **mõtlemisvõime** ei arene geneetilise plaani järgi, ka mitte pelgalt sotsiaalse kogemuse omandamisel, vaid eeldab süstemaatilist **mõistuse harimist**, teadmiste omandamist, mõtlemisvõtete ja mälutöö treeningut (faktide talletamist, analüüsi ja seostamist, võrdlemist, järeldamist, üldistamist, probleemide lahendamist jne.). Väheste teadmistega kaasnevad primitiivne mõtlemisviis, algeliste lahendusvõtete valik probleemsituatsioonis, kesised püüdlused, vähene tunnetustarve. Seepärast on haridus ja õppimine sotsialistlikus ühiskonnas nii tööjõu taastamisel kui isiksuse arendamisel muutunud hädavajalikuks.

Haridustase on nõnda siis isiksuse arenguvõimaluste hindamise tähtis kriteerium. Haridus on inimese teadmiste nivoo hindamise alus ja annab ootuspäraselt talle eelise intellektuaalsete omaduste ja püüdluste edasisel kujunemisel ning loovate võimete ja sotsiaalse aktiivsuse arendamisel. Haritus soodustab igasugust õppimist ning uue omaksvõtmist, kaasa arvatud manuaalsete oskuste omandamine ja kvalifikatsiooni tõstmine ning muutmine.

Täiskasvanu õppimise edukus ja intellektuaalse arengu tempo sõltuvad peale mõtlemisioskuse ta **tähelepanu ning mälu omadustest ja treenitusest**.

Üldise seaduspärasusena väheneb inimese vananedes ta mälu kiirusjõudlus ning üsna märgatavalt nõrgeneb mehaanilise ja lühiajalise mälu võimekus. Need muutused ilmuvad tajutavalt 40-ndate eluaastate paiku, kuid ei tähenda mälu üldist võimetuks muutumist, nagu tihti ennatlikult arvatakse. Pigem annavad nad märku vajadusest mälutööd teadlikult ümber korraldada.

Täisealise mälule on omane organiseeritus ja tugev valikuvõime, samuti suutlikkus informatsiooni kiiresti diferentseerida ja struktureerida. Omandamine ning talletamine loogilise seostamise teel tõuseb esiplaanile ja jääb kõrge eani viljakaks, võimaldades uusi andmeid mõtes-

tatult lülitada oma varasemate teadmiste ja assotsiatsioonide süsteemi, seda ka siis, kui tegemist on ümberhinnangute või teistlaadse seostamisega. Mälutööd teadlikult organiseerides suudab eakas inimene edukalt noorega sammu pidada isegi keeltekursustel, kui ta varajasem keelteoskus võimaldab luua soodsaid assotsiatsioonide süsteeme ja struktuure.

Kuid täiskasvanul tuleb olla valvas ka oma seniste teadmiste süsteemist johtuvate puuduste suhtes. Hõlbus on tekkima eelarvamuslik suhtumine uutesse teadmistesse, väljakujunenud stereotüüpsed mõtted ja võtted kalduvad pidurdama uue omandamist, mõnikord on raske vastu võtta senise käsitus- või suhtumissüsteemiga vastuolus olevat jne. Need asjaolud on tuntud ümberõppimiskustena, mille võitmist hõlbustab teadlik lähenemine, aktiivne positiivne suhtumine uuesse, valmisolek eelarvamustest vabaneda ja vananenud teadmisi uuendada.

Erakordselt suur osatähtsus täiskasvanu õppetöös on **tahtelisel tähelepanul** nagu **üldse tahteomadustel**. Lastega võrreldes on täisealise inimese tähelepanu maht ja püsivus oluliselt suuremad, tähelepanu jaotuvus arenum, ümberlülitumine on kiirem. Täiskasvanu on võimeline teadlikult keskenduma, oma mõtteid ja tajusid ning mäluprotsesse tahtlikult suunama, tarbe korral end selleks tugevasti pingutama.

Tähelepanuvõime maksimaalset rakendust takistavad täiskasvanul sageli tööväsimus ja argipäevamurede ning olmeprobleemide rohkusest tingitud hajuvilolek, aga ka tähelepanu osatähtsuse alahindamine.

Individuaalsete tegurite kõrval on andragoogilises töös tarvis **tingimata arvestada ka üldist ajastutausta**.

A j a s t u m õ j u isiksuse arengule on kehtivate normide ja nõudluste ning kasvatus- ja hariduse kaudu põlvkonniti ühelt poolt ühtlustav, teisalt ka põlvkondade vahel uusi iseärasusi ning lahknevusi tekitav. Muide, sellele juhtis omal ajal tähelepanu juba V. I. Lenin, kes kirjutab: «Sageli juhtub, et elatanud ja vanade inimeste põlvkonna esindajad *ei oska* tarvilikul viisil läheneda noorsoole, kes on paratamatult sunnitud lignema sotsialismile *teisiti*, mitte *sed* teed, *mitte sel kujul*, *mitte selles* olukorras, nagu tema isad.» (Teosed, 23. kd., lk. 152.) Isiksuse arengu seisukohalt ei ole sugugi ükskõik, kas sõda või revolutsioon on inimese enda elukogemus või vanemate (vanavanemate, veteranide) mälestus, kas sputnik või lennuk, transistorraadio või elektronarvuti tulid ta ellu tema 15. või 50. eluaastal, kas inimene oli 20-aastane 1925. või 1945. aastal, kas ta sai diplomi 1935. või 1955. aastal.

Arvesse võtmata ei saa andragoog jätta ka ajastute omadust sünnitada stiihilisi, kuid mõjukaid hinnangute, suhtumise ja käitumise kujunemise hoovusi (moevoolusid), mis mõnigi kord on soovimatud nii ühiskonna kui isiksuse arengu seisukohast, kuid mida ei saa lihtsalt ära keelata või ignoreerida. Sellise stiihia vastu võidelda on tarvilik, kuid keerukas, sest tema juured on enamasti sotsiaalselt väga hargnevad, nende läbilõikamiseks on raske luua ühtset halvaksapanu rinnet. Igal juhul nõuab see rohkesti aega ja tüdimatut tööd. Edu saavutamiseks on tähtis välja selgitada, milliseid vajadusi ebasoovitav nähtus rahuldab, samuti süstemaatiliselt tõsta inimeste teadlikkust. Viimast eesmärki teenibki kogu meie propagandatöö.

Kogu nõukogude rahva ühisel soovil ning heakskiidul on meie elu uues põhiseaduses fikseeritud senisest veelgi suuremad nõudmised isiksuse arendamisele. See on ka andragoogiline ülesanne, mille täitmine eeldab rohkesti uusi teadmisi ja sihikindlat tööd, kogu kommunistliku kasvatustöö juhtimist tänapäeva teaduse tasemel.